

NFFOs høringsvar til NOU 2022: 2 Akademisk ytringsfrihet

Om NFFO

NFFO er en fagforening for rundt 5000 faglitterære forfattere og oversettere, hvorav en betydelig andel skriver lærebøker for grunnsopplæringen og fag- og lærebøker for universitets- og høyskolesektoren. NFFO jobber for at elever og studenter har tilgang til gode og oppdaterte læremidler og fagbøker på alle nivå. Gjennom Det faglitterære fond, som NFFO forvalter, deles det årlig ut stipender til forskere og lærere som ønsker å formidle sin kunnskap i bokform. Fellesnevneren er at alle medlemmene gjennom sitt arbeid fremmer demokrati, dannelse og kritisk refleksjon på norsk, og slik bidrar til å utvikle kunnskapsnasjonen Norge.

Om akademisk ytringsfrihet og formidling

Akademisk ytringsfrihet og formidling henger sammen.

NFFO er enig med utvalget om at akademisk ytringsfrihet og formidling henger tett sammen. Formidling er viktig innad i academia, både blant fagfeller og studenter. I tillegg er formidling, som utvalget påpeker, en del av akademias brede samfunnsoppdrag gjennom formidling utad: forskning og kunnskap skal formidles til befolkningen. NFFO er videre enig med utvalget om at formidling i academia må anses som noe bredere enn formidling av egen forskning eller undervisning. Som utvalget skriver:

Den omfatter også formidling om eget fagfelt i bred forstand, om andres funn, innsikter man har på grunn av sin akademiske trening, diskusjon av vitenskapelige praksiser og metoder, og av de institusjonelle og strukturelle forhold som danner rammene om det akademiske virket.

NFFO er opptatt av at rammebetingelsene for kunnskapsformidling i universitets- og høyskolesektoren må forbedres. Hvis universitetene skal legge til rette for formidling, i tråd med universitets- og høyskoleloven, kreves det at det stilles krav til og finnes incentiver for formidling av forskning i bokform på norsk. NFFO ser med bekymringen på tilstanden til det norske fagspråket i universitets- og høyskolesektoren, og mener det må tas betydelige grep for å bevare og utvikle språket, og sørge for at det skrives og utgis lærebøker og fagbøker på norsk.

NFFOs konkrete innspill og forslag til tiltak følger under.

Formidlingsindikator og lærebøker

De resultatbaserte indikatorene bør reduseres. Dersom en formidlingsindikator innføres, må den inkludere lærebøker.

NFFO er glade for at utvalget støtter foreningens syn på at universitets- og høgskolesektoren må legge til rette for at vitenskapelige ansatte skal bidra til lærebokproduksjonen, og at utvalget anerkjenner lærebøker som en viktig kilde til tilgjengelig og forståelig kunnskap (s. 110).

NFFO viser til høringssvaret til rapport om finansiering av universiteter- og høgschooler, og støtter dette utvalgets forslag om å kutte i de resultatbaserte indikatorene. Som vi kommer tilbake til under, har systemet, slik det er i dag, ført til at formidling i bokform blir nedprioritert i academia. Men dersom indikatorene skal kuttet, må det samtidig bygges en infrastruktur for utvikling av læremidler i universitets- og høgskolesektoren, slik at studenter får tilgang til relevant forskningslitteratur på sitt morsmål, og forskerne gis mulighet til å formidle sin forskning til en bredere allmennhet i tråd med universitets- og høgskolelovens forpliktelse.

Lærebøker kan ses på som en særskilt form for formidling som *kan sammenlignes med de aktiviteter som foreslås å inngå i formidlingsindikatoren.*

NFFO er uenige i utvalgets vurdering om at lærebøker er en særskilt form for formidling som ikke kan inkluderes i en eventuell formidlingsindikator. Utfra kravene (s. 93) utvalget har stilt til dokumentasjon, tilknytning til eget fagfelt, strukturer/rammebetingelser, målgrupper og tilgjengelighet for en allmennhet, er det åpenbart at lærebøker her bør inkluderes. 1) Lærebøker er i all hovedsak knyttet til eget fagfelt i vid forstand, ettersom de skrives av forskere på feltet. 2) Formidlingen er rettet mot allmennheten og/eller fagpersoner/profesjoner, og har en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste som har interesse av den. Lærebøker rettes mot studenter og/eller profesjonsmarkedet, og markedsføres og distribueres gjennom akademiske bokhandler som gjør dem tilgjengelig for målgruppen. 3) Lærebøker utgis, og gis et ISBN-nummer og pliktavleveres til Nasjonalbiblioteket. Eksistensen til utgitte lærebøker er dermed enkel å dokumentere for ettertiden.

NFFO mener videre at kravene til akademisk formidling eksplisitt bør inkludere *studenter* som målgruppe, da det ofte er de som har best nytte av at forskning gjøres tilgjengelig på en forståelig måte. Det er fremtidens forskere og fremtidens arbeidstakere.

Lærebøker gir ingen økonomisk uttelling.

Utvalget viser til Kunnskapsdepartementets vurdering om at lærebøker *“kan gi personlig fortjeneste, og at det derfor ikke bør være et element i institusjonenes finansieringssystem”* (s. 56). Dette er en påstand som mangler begrunnelse. Hvis vi ser på hva en forfatter tjener på en gjennomsnittlig lærebok for høyere utdanning, ser vi at *den personlige fortjenesten* tilsvarer en drøy månedslønn for en førsteamanuensis¹, gitt at boken har en levetid på fem år i markedet. Samtidig vet vi at det å skrive lærebøker er en tidkrevende prosess, som ofte går over flere år. Under vises utregninger for bokgruppe 2.1 og 2.2.

¹ Snittlønn for førsteamanuensis, en stilling som forutsetter doktorgrad, i statlig sektor var i 2020 677 764 kroner, hvilket tilsvarer en månedslønn på 56 480 kroner.

(<https://www.forskerforum.no/lonnstatistikk-for-2020-sa-mye-tjener-ansatte-ved-universiteter-og-hoyskoler/>)

Bokgruppe 2.1 Lærebøker for høyere utdanning 2020²

Antall solgte eksemplarer 2.1	727 972 bøker
Antall titler i salg	3 829 bøker
Gjennomsnittlig salg per tittel per år	190 bøker
Beregnet utsalgspris per tittel	540 kr
Beregnet forfatterhonorar per tittel (13 prosent av utsalgspris ³)	70,20 kr
Anslått skattepliktig fortjeneste per år	13 338
Fortjeneste ved anslått levetid på fem år	66 690

Bokgruppe 2.2 Fagbøker for profesjonsmarkedet 2020⁴

Antall solgte eksemplarer 2.2	151 708 bøker
Antall titler i salg	1 618 bøker
Gjennomsnittlig salg per tittel per år	94 bøker
Beregnet utsalgspris per tittel	411 kr
Beregnet forfatterhonorar per tittel (13 prosent av utsalgspris ⁵)	53,50 kr
Anslått fortjeneste per år	5 022
Fortjeneste ved anslått levetid på fem år	25 110

Økonomisk sett vil det svært sjelden lønne seg å gi ut en lærebok, og påstanden om personlig gevinst kan vanskelig begrunnes.

Formidling er idealistisk motivert, ikke økonomisk.

En undersøkelse Opinion har utført på vegne av Kopinor viser at lærebokforfatterne har et idealistisk ønske om å formidle sin kunnskap til studenter. Videre viser tilbakemeldinger NFFO får fra sine medlemmer at forskere ofte opplever å skrive lærebøker i motvind, at institusjonene ikke

² https://forleggerforeningen.no/wp-content/uploads/2022/02/Oppdatert_statistikk-30.6.21.pdf s. 18

³ <https://nffo.no/attachments/207f0b716abeec204a9db0e6fee10827b765f0e/61-20190315014530083565.pdf>

⁴ https://forleggerforeningen.no/wp-content/uploads/2022/02/Oppdatert_statistikk-30.6.21.pdf s. 18

⁵ <https://nffo.no/attachments/207f0b716abeec204a9db0e6fee10827b765f0e/61-20190315014530083565.pdf>

legger til rette for, eller til og med motarbeider, at de skal kunne formidle sin forskning til en bredere allmennhet⁶.

De økonomiske støtteordningene er ikke tilstrekkelige. Samfunnet må legge til rette for at forskere skal skrive lære- og fagbøker.

Dersom samfunnet ønsker at forskere skal skrive lærebøker, må universitetene og høyskolene legge til rette for at dette er mulig. Det handler om ledelse, kultur og incentiver.

Publiseringsindikatoren har vist at sektoren svarer godt på krav til publisering av forskning i internasjonale forskningstidsskrifter, og det å stille krav til å legge til rette for formidling kan ha tilsvarende effekt på resultatene.

Universitetene opererer ikke i et vakuum, og det finnes, som utvalget påpeker, støtteordninger for lærebøker, blant annet gjennom stipender fra NFFO og Direktoratet for høyere utdanning og kompetanses (HK-dir) lærebokstøtte. Disse støtteordningene er viktige, men ikke tilstrekkelige for å opprettholde en et marked for læremidler i universitets- og høyskolesektoren. Det må en holdningsendring til, formidling må synliggjøres i styringsdokumenter og offentlige uttalelser, og det må legges til rette for formidling på alle nivåer. I tillegg må det anerkjennes at skrivning som metode bidrar til tenkning og faglig utvikling for den enkelte forsker.

Akademisk ytringsfrihet må bety at forskeren selv velger hvordan hen vil formidle.

NFFO støtter utvalgets forslag til endringer i universitets- og høyskoleloven, men mener at forventningene om publisering i internasjonale tidsskrift gjør det nødvendig å presisere i lovens § 1-5 at den som gir undervisning eller er ansatt ikke bare har *rett til og faglig ansvar for å drive formidling*, slik det fremkommer av forslaget til 7. ledd, men at den enkelte også har rett til å velge *på hvilken måte og i hvilket medium* forskningen skal formidles. Akademisk ytringsfrihet må handle om at den enkelte forsker selv kan velge hvor og hvordan forskning og formidling publiseres.

Økt internasjonalisering og tilgjengelighet har naturligvis mange gode sider ved seg, også sett fra et forfatterperspektiv, men må ikke gå på bekostning av prinsippet om akademisk frihet, respekt for opphavsretten, utviklingen av norsk som fagspråk, studenters tilgang på lærebøker og muligheten til å formidle i bokform til allmennheten. Boken og de lengre tekstene gir forskeren særegne muligheter til å bruke sin akademiske frihet. Den gir rom for resonnementer, kreativitet og tilbyr et alternativ til de strenge formatene som forskere ellers forholder seg til.

Formidling må inkluderes i doktorgraden.

Utvalget påpeker at det er uklart i hvilken grad formidling vektlegges som en del av doktorgradene, og påpeker at tellekantene gir sterke incentiver til å formidle smalt i stedet for bredt (s. 107). NFFO støtter utvalgets forslag om at institusjoner bør oppfordre utdanningsinstitusjonene til å sørge for både opplæring og uttelling for allmennrettet formidling i et phd-løp, og at belønningssystemene kan være lønn, stillingsopprykk eller lignende (s. 108).

⁶ <https://nffo.no/attachments/216ffaed6a886ee984dfd4d20411beab4d6c73f/299-20211026111947284598.pdf>

Norsk fagspråk må bevares og utvikles

Det er viktig for NFFO å understreke at eksistensen til fagbøker og pensumlitteratur i universitets- og høøgskolen forutsetter at det eksisterer et norsk fagspråk. NFFO er enig med utvalget i at akademisk kunnskap må skje på språket som er fellesspråk i Norge (s. 108), og deler analysen om at norsk brukes i stadig mindre grad i norske utdanningsinstitusjoner. Blant annet viser tall fra NIFU at 9 av 10 vitenskapelige artikler skrives på engelsk⁷, og Språkrådet viser i sin Språkstatus 2021 til at andelen emner som har norsk som undervisningsspråk reduseres⁸.

En rapport skrevet av Opinion på oppdrag fra Kopinor⁹ viser at sektoren selv ser tendenser til mer engelskspråklig pensum, samtidig som de anerkjenner at studenter leser, lærer, tenker og uttrykker seg best på norsk. Rapporten peker på at myndighetene og universitets- og høøgskolesektoren sammen må utvikle tiltak for å bevare og utvikle norsk som fagspråk. Utviklingen av norsk fagspråk drives best fremover av personer som kan faget og skriver forståelig å godt, og fagspråket er derfor helt avhengig av at akademikere formidler sin kunnskap på norsk, til gode for både studenter og allmennheten for øvrig.

NFFO er bekymret for domenetapet norsk fagspråk har til engelsk, og støtter Språkrådets innspill til faktorer som er viktige for at forskning formidles til og forankres i det norske samfunnet; at fagspråket må utvikles i takt med forskningsutviklingen, at de ansatte har tid og ressurser til å formidle forskningen sin på norsk og at utenlandske ansatte må settes i stand til å formidle på norsk.

NFFO anerkjenner at det ikke alltid er marked for å utvikle norskspråklige læremidler i alle fag, og i disse tilfellene bør institusjonene tilstrebe å etterspørre norskspråklige oversettelser, slik at faglitteratur også i disse tilfellene blir tilgjengelig for et norskspråklig publikum.

Behov for et bredere kunnskapsgrunnlag

Ifølge Språkrådet har det ikke vært gjort undersøkelser om pensumspråk de siste 20 årene¹⁰, og det er behov for en bedre kunnskap om hvordan det står til med pensumspråk i høyere utdanning, og det bør samtidig legges til rette for en utredning om tilstanden for norsk kunnskapslitteratur, bokgruppene 2.1 og 2.2, og hvordan disse bøkene bidrar til kunnskapsgrunnlaget. Utviklingen av norsk fagspråk avhenger av forfattere som skriver bøker, forlag som gir dem ut og universiteter og høøgskoler som setter bøkene opp som pensum i sine emner. NFFO er enige med utvalget i at studenter har behov for tilgang på norsk fagspråk for å kunne ta med seg kunnskap og fagterminologi over i arbeidslivet, der de fleste studentene i norsk universitets- og høøgskolesektor ender opp.

⁷ <https://www.forskerforum.no/ni-av-ti-vitenskapelige-artikler-her-i-landet-er-pa-engelsk/>

⁸ Språkstatus viser her til Dikus (nå HK-dir) «Tilstandsrapport i høyere utdanning 2020».

https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/publikasjoner/sprakstatus/sprakstatus2021_enkelt sider.pdf s. 58-59

⁹ <https://nffo.no/attachments/216ffaaed6a886ee984dfd4d20411beab4d6c73f/299-20211026111947284598.pdf>

¹⁰ <https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/publikasjoner/sprakstatus/sprakstatus-2021.pdf> s. 62

Forslag til tiltak

På bakgrunn av de ovenstående innspillene, foreslår NFFO følgende tiltak:

- UH-sektoren må ha som ambisjon at studenter i flest mulig fag skal ha tilgang på norskspråklige lærebøker, og at pensumlister inneholder mest mulig litteratur på norsk.
- UH-sektoren må sette både digitale og fysiske bøker på pensum. Det digitale formatet har noen åpenbare fortrinn med tanke på tilgjengelighet, individuell tilpasning og variasjon i innhold, mens trykte bøker i mange sammenhenger gir bedre grunnlag for læring og for lesing av lengre tekster.
- UH-sektoren må etablere insentivordninger, både for skriving av norskspråklige lærebøker og for forskningsformidling i bokform. Dette kan etableres som separate ordninger, og ha ulike grader av premiering. Mangelen på nynorsk er særlig stor på enkelte fagområder, og kan derfor trenge særskilt stimulering. Det bør også vurderes om oversettelsesarbeid skal innlemmes i dette.
- Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) må videreutvikle lærebokstøtten, slik at den stimulerer til bredere og mer produksjon av faglitteratur på norsk. Dette vil kreve en større avsetning i statsbudsjettet.
- UH-sektoren må legge til rette for at vitenskapelig ansatte innvilges permisjon for å skrive, og at dette ikke går utover sosiale rettigheter. Eventuelle stipender fra Det faglitterære fond kan i praksis bidra til eller dekke lønnskostnader. Dette gjelder også for oversettelsesarbeid.
- Språkfagene på universitetene må styrkes. Bare slik vil flere kunne rekrutteres som oversettere og bidra til at en bredere og mer internasjonalt orientert faglitteratur blir tilgjengelig på norsk.
- Departementet bør vurdere å utvikle en statistikk som viser hvordan effekten av engelsk i studietiden påvirker yrkesutøvelsen.
- Direktoratet for høyere utdanning og kompetanses «Tilstandsrapport for høyere utdanning» er et viktig verktøy for analyse av dagens situasjon i universitets- og høyskolesektoren, men kan med fordel videreutvikles for å gi sektoren et bredere kunnskapsgrunnlag for utvikling av konkrete tiltak. Blant annet er det behov for større kunnskap om undervisningsspråk, statusen for norsk fagspråk samt formidling av forskning.
- Departementet bør utrede tilstanden til kunnskapslitteraturen, og hvordan disse bøkene bidrar til å utvikle kunnskapssamfunnet.

Med vennlig hilsen
NFFO

Arne Vestbø
generalsekretær
arne.vestbo@nffo.no